

This is a postprint of

De ontvankelijkheid van het beroep in cassatie

Pieterse, L.J.A., Bergman, C.M.

NTFR Beschouwingen, 2011(18), 7-11

Published version: no link available

Link VU-DARE: <http://hdl.handle.net/1871/47411>

(Article begins on next page)

NTFRB 2011/18 De ontvankelijkheid van het beroep in cassatie

NTFR Beschouwingen 2011-18

1. Inleiding

Hoge Raad 21 mei 2010 08/05036

mr. L.J.A. Pieterse
mr. C.M. Bergman

1. Inleiding

De belastingkamer vande Hoge Raad gaat niet met elk beroepschrift dat hem bereikt op zodanige wijze aan het werk, dat het komt tot een arrest dat een gegrond of ongegrond beroep inhoudt. Om een beroepincassatie te kunnen instellen dat inhoudelijk wordt behandeld, dient de insteller ervan enkele voorschriften in acht te nemen. Doet hij dit niet, dan valt, om zo te zeggen, het doek, omdat de Hoge Raad dan doorgaans hetberoep niet-ontvankelijk zal verklaren. De lezer zal wellicht meteen denken aan de 'ondragelijke hardheid van termijnen'

[\[1\]](#)

, en daarop gaan wij – onder meer aan de hand van een vorig jaar gewezen arrest

[\[2\]](#)

– zeker in, maar aan de vraag naar deontvankelijkheid valt ook een meer materiële zijde te onderkennen. Als namelijk op enig moment hetberoepincassatie voor de insteller van dat beroep niet tot een gunstiger beslissing kan leiden, dan wordt hetberoep wegens gebrek aan belang niet-ontvankelijk verklaard.

[\[3\]](#)

Wij richten onze aandacht echter niet alleen op deze betrekkelijk klassieke ontvankelijkheidskwesties. In uitzonderlijke gevallen opereert de cassatierechter zo dat hij de al dan niet door een vande partijen of de advocaat-generaal opgeworpen ontvankelijkheidsvraag 'links' laat liggen; hij grijpt dan, na een korte overweging, (meteen) door naar de voorliggende rechtsvraag. Ook over dit aspect vandeontvankelijkheidvanhetberoepincassatie, dat onlangs in een arrest vande Hoge Raad aan de orde is gekomen

[\[4\]](#)

, en het beeld van een paardensprong oproept, gaat deze bijdrage. Op de voorgestelde wettelijke regeling die de Hoge Raad een instrument verschaft om een beroep niet-ontvankelijk te verklaren, omdat – kort gezegd – de aangevoerde klachten geen behandeling incassatie rechtvaardigen, gaan wij niet meer dan zijdelings in. Deze regeling, waarover al veel is geschreven, moet de Hoge Raad in staat stellen om zich te kunnen concentreren op de zaken die ertoe doen, zoals de inmiddels gevleugelde uitdrukking luidt.

[\[5\]](#)

2. Hardheid van termijnen

Dat de ontvankelijkheidsvoorwaarden uit het fiscale procesrecht de betrokkene over het algemeen

'een reële mogelijkheid tot het instellen van beroep'

[6]

bieden, is een stelling die op weinig weerstand zal stuiten, al heeft in het verleden een enkeling wel eens een (veel) langere termijn bepleit.

[7]

De termijn die geldt voor het instellen van beroepincassatie bedraagt thans zes weken.

[8]

Als aan een beroep dat binnen deze termijn is ingesteld een gebrek kleeft, dan kan dat verzuim in de meeste gevallen worden hersteld.

[9]

Is het beroepschrift bijvoorbeeld nog niet gemotiveerd, dan wordt de indiener ervan in de gelegenheid gesteld om binnen een termijn van zes weken het beroep alsnog te motiveren.

[10]

Als hij die mogelijkheid onbenut laat, dan *kan*, zo volgt uit de wet

[11]

, het beroep niet-ontvankelijk worden verklaard. Doorgaans gaat de Hoge Raad daar ook toe over, maar een verplichting is het niet (zie hierna in par. 4). In de wandelgangen heet het dat de Hoge Raad aan de bedoelde termijn(en) strikt de hand houdt. Deze bewering is in hoge mate oncontroleerbaar, maar uit de rechtspraak volgt dat de Hoge Raad op een na afloop van de termijn verstrekte motivering, al is het beroepschrift maar één dag te laat ingediend, geen acht slaat.

[12]

In een zaak die een belangrijke rechtsvraag betrof en waarvan de procedure (bijna) een jaar geleden met een arrest eindigde, was het beroepincassatie weliswaar tijdig ingediend, maar bevatte het beroepschrift niet de gronden van het beroep. Deze werden door belanghebbende (ook) niet verstrekt binnen de termijn die de wet daarvoor geeft.

[13]

Het lukte belanghebbende evenmin om dat verzuim binnen de door de griffier van de Hoge Raad gestelde termijn te herstellen; het faxbericht van belanghebbende bereikte de cassatierechter één dag te laat. De Hoge Raad oordeelde het beroep niet-ontvankelijk, nu het verzuim niet tijdig had plaatsgevonden en hij 'niet ambtshalve een grond aanwezig oordeelt voor vernietiging van 's Hofs uitspraak'.

[14]

Met deze formule, die oude papieren heeft, maar de laatste jaren niet meer is gebruikt

[15]

, brengt de Hoge Raad tot uitdrukking dat hij de zaak (toch) inhoudelijk heeft bestudeerd, maar 'zelf' niet een grond heeft weten op te sporen die tot cassatie van de uitspraak van het hof moet leiden.

[16]

Dat de Hoge Raad niet alleen kan casseren op de gronden die in het beroepschrift zijn aangevoerd, maar ook op 'andere gronden'

[17]

, is een bevoegdheid (en niet een verplichting) die hem in staat stelt ambtshalve tot vernietiging van een uitspraak van de feitenrechter over te gaan. Als aan die uitspraak motiveringsgebreken kleven, dan casseert de Hoge Raad zelden van ambtswege. De cassatierechter is actiever als het om een verkeerde toepassing van het recht gaat. De Hoge Raad kan dan alleen ambtshalve casseren indien omtrent de feiten die nodig zijn voor de toepassing van het recht geen discussie bestaat tussen partijen en deze feiten ondubbelzinnig blijken uit de stukken van het geding. Het door de Hoge Raad van ambtswege uitgevoerde juridische onderzoek houdt in gevallen waarin die feitelijke basis (kennelijk) aanwezig is en een zuivere rechtsvraag aan de orde is, niet een marginale beoordeling in, zoals wel wordt gedacht.

[18]

De Hoge Raad zal een dergelijke vraag naar zijn aard alleen in volle omvang kunnen toetsen.

[19]

De toch wel enigszins opmerkelijke consequentie van het voorgaande is, dat de ontvankelijkheid van een beroepincassatie kan afhangen van het antwoord op de vraag of het een zaak betreft waarin een zuivere rechtsvraag speelt.

3. Niet-ontvankelijkheid wegens gebrek aan belang

Wie zijn beroep bij de rechtbank of het hof intrekt maar desondanks een uitspraak 'ontvangt', waarin zijn beroep niet-ontvankelijk wordt verklaard, zal het daartegen ingestelde beroepincassatie niet-ontvankelijk zien worden verklaard. Het zal dan niet komen tot een (nadere) inhoudelijke behandeling van de zaak, omdat zij – door toedoen van de insteller van het beroepincassatie – van tafel is. Er is geen te behandelen 'zaak' meer en dus kan het cassatieberoep niet tot een gunstiger beslissing leiden.

[20]

In HR 15 oktober 2010, nr. 09/00978

[21]

was het beroep door de rechtbank niet-ontvankelijk verklaard wegens het niet (tijdig) betalen van griffierecht. In verzet, in welke procedure belanghebbende erop wees dat hij zijn beroep had ingetrokken, bevestigde de rechtbank dit oordeel. Omdat de insteller van het beroepincassatie vervolgens de grond waarop het beroep niet-ontvankelijk was verklaard (het niet betalen van griffierecht aan de rechtbank) incassatie niet betwistte, kon het beroep voor hem niet tot een gunstiger beslissing leiden. Het belang bij een beslissing op het beroepincassatie ontbreekt dan. Het beroep werd dan ook niet-ontvankelijk verklaard.

[22]

Zo'n niet-ontvankelijkverklaring door de Hoge Raad behoeft overigens niet altijd te betekenen dat de zaak voor de betrokkene 'stuk' is (gegaan). Als de inspecteur – veelal op instigatie van de staatssecretaris – beslist om geheel aan de klachten van belanghebbende incassatie tegemoet te komen, krijgt belanghebbende wat hij hebben wil, en is 'niet langer sprake van een geschil met betrekking tot een besluit van een bestuursorgaan', om hetin de woorden van de Hoge Raad uit te drukken.

[23]

Ook in zo'n geval wordt – anders dan in het verleden

[24]

– het dictum 'niet-ontvankelijk' gebruikt.

[25]

Het gebruik ervan sluit, zoals de Hoge Raad onlangs heeft geëxpliciteerd

[26]

, aan bij de parlementaire geschiedenis van de tweede tranche van de Algemene wet bestuursrecht

[27]

en de jurisprudentie van de andere hoogste bestuursrechters die daarmee in overeenstemming is. De mogelijkheid om een vergoeding van griffierecht en/of proceskosten mee te krijgen, vormt in een dergelijk geval niet een voldoende belang bij een oordeel van de Hoge Raad over de gegrondheid van het cassatieberoep; een vordering tot schadevergoeding kan wel een voldoende belang opleveren wanneer belanghebbende stelt dat hij als gevolg van het bestreden besluit (afgezien van de proceskosten) schade heeft geleden.

[28]

Naast deze betrekkelijk evidente gevallen, kan het ook voorkomen dat er op het eerste gezicht geen gebrek kleeft aan het beroep, maar (nadere) bestudering van het beroep leert dat het er niet toe strekt dat de aanslag wordt vastgesteld op een ander bedrag

[29]

dan het bedrag waartoe de feitenrechter is gekomen. Ook in deze situatie ontbeert het beroep belang en wordt het niet-ontvankelijk verklaard.

[30]

Dat deed zich bijvoorbeeld voor in een zaak die ging over de kosten van een masterclass tandheelkunde, die door een tandarts (ondernemer) was gevolgd.

[31]

Hij voerde de daaraan verbonden uitgaven op als ondernemingskosten. De inspecteur meende evenwel dat het om scholingsuitgaven ging, zodat de uitgaven als persoonsgebonden aftrek slechts tot een bepaald bedrag aftrekbaar (zouden) zijn.

[\[32\]](#)

De tandarts vond in deze proefprocedure de rechtbank en later het hof aan zijn zijde, zij het dat de rechtbank – inhogerberoep onbestreden – oordeelde dat de uitgaven niet in één jaar, maar ‘slechts’ gespreid over een aantal jaren in aftrek kunnen worden gebracht. Incassatie voerde de staatssecretaris – in navolging vande inspecteur – aan dat sprake is (was) van scholingsuitgaven, maar met dat standpunt liep hij vast in een processuele fuik. Het gevolg vande opvatting vande rechter in feitelijke aanleg was namelijk dat in het jaar waarop de procedure zag, hetin aanmerking te nemen bedrag aan scholingsuitgaven hoger was dan het bedrag dat de feitenrechter in het onderhavige jaar – als ondernemingskosten – in aftrek op de winst toeliet. De staatssecretaris merkte in zijn beroepschrift dan ook niet voor niets op dat een ‘belang om (...) beroepincassatie in te stellen lijkt te ontbreken’, maar hij zal, zo is onze inschatting, de procedure hebben doorgezet, omdat er een rechtsvraag aan de orde was die voor (veel) meer belastingplichtigen van belang was. De Hoge Raad liet zich in dit geval echter niet verleiden om op deze vraag in te gaan, bijvoorbeeld met het oog op andere procedures (zie par. 4), en oordeelde dat het beroep er niet toe strekt(e) ‘dat de aanslag wordt vastgesteld op een ander (hoger) bedrag dan het bedrag waartoe de Rechtbank de aanslag heeft vermindert’.

[\[33\]](#)

Het beroep vande staatssecretaris werd daarom wegens gebrek aan belang niet-ontvankelijk verklaard. Deze beslissing behoeft de inspecteur er overigens niet van te weerhouden om in het daaropvolgende (of later) jaar vast te blijven houden aan zijn zienswijze, omdat in principe ‘elke aanslag op zich zelf moet worden beschouwd’, zoals de formule vande Hoge Raad luidt.

[\[34\]](#)

In zoverre heeft de – aan de tandarts opgelegde – aanslag die als gevolg van het arrest vande cassatierechter onherroepelijk is komen vast te staan ‘een beperkte strekking’.

[\[35\]](#)

4. Ontvankelijkheid en paardensprong

Niet in alle gevallen waarin een (al dan niet door een vande partijen op de spits gedreven) ontvankelijkheidskwestie aan de orde is, gaat de Hoge Raad daarop in. Een enkele keer laat de Hoge Raad de beoordeling vande ontvankelijkheid rusten

[\[36\]](#)

of gaat hij veronderstellenderwijs uit vande ontvankelijkheid van het beroep. Met deze werkwijze speelt de Hoge Raad de handen vrij en dat stelt hem in staat om het middel of de klacht (inhoudelijk) te behandelen. In een zaak die de (vermeende) winstoverheveling van een Nederlandse naar een op de (voormalige) Nederlandse Antillen gevestigde vennootschap betrof, betoogde belanghebbende incassatie dat de staatssecretaris niet in zijn beroep kon worden ontvangen, omdat met de inspecteur mondeling overeengekomen zou zijn dat partijen het, kort gezegd, zouden laten bij de door het hof in het geding te geven uitspraak. De Hoge Raad overwoog daarop dat het middel, ‘ook indien de Staatssecretaris ontvankelijk mocht zijn in zijn beroep, niet tot cassatie zou kunnen leiden. Zulks in aanmerking genomen vindt de Hoge Raad uit overwegingen van proceseconomie aanleiding vorenstaand betoog van belanghebbende buiten beschouwing te laten en, veronderstellenderwijs uitgaande vande ontvankelijkheid van het beroep, dat te verwerpen’.

[\[37\]](#)

Ook in een enkele jaren later gewezen arrest bediende de Hoge Raad zich van deze formule; hij liet (feitelijk) onderzoek vande mogelijke verschoonbaarheid van een na afloop vande termijn ingediend beroepschrift achterwege, omdat, ‘ook indien niet-ontvankelijkverklaring achterwege blijft, (het cassatieberoep) niet tot vernietiging van ‘s Hof’s uitspraak kan leiden’.

[\[38\]](#)

In een arrest dat vorig jaar werd gewezen, liet de Hoge Raad de vraag of belanghebbende (reeds) niet-ontvankelijk zou moeten worden verklaard omdat hij niet tijdig het verschuldigde griffierecht heeft voldaan ‘uit overwegingen van proceseconomie buiten beschouwing, nu de beantwoording van die vraag niet kan leiden tot een andere beslissing dan onder 3.2 gegeven’.

[\[39\]](#)

Dat er – naast overwegingen van proceseconomie – ook andere overwegingen een rol kunnen spelen om het antwoord op een ontvankelijkheidsvraag in het midden te laten, kan uit een (ander) recent arrest worden afgeleid.

[\[40\]](#)

Daarin passeert de Hoge Raad de vraag of het bezwaar ontvankelijk was, een vraag die hij ambtshalve beoordeelt

[\[41\]](#)

,

[\[42\]](#)

, (mede) met ‘het oog op mogelijke andere procedures over dezelfde kwestie’.

[\[43\]](#)

Deze arresten leren dat de Hoge Raad in voorkomende gevallen een pragmatische benadering hanteert: als het geen zin heeft om de ontvankelijkheidsvraag te beantwoorden (en het eventueel daarvoor te verrichten feitelijk onderzoek in te stellen), omdat het beroep incassatie toch tot niets kan leiden, ‘springt’ de Hoge Raad over die vraag heen. Deze werkwijze wordt door de cassatierechter (bijna) steeds gemotiveerd met een beroep op de proceseconomie. Dit begrip, dat tot nu toe in de literatuur niet bepaald op bijzondere aandacht heeft mogen rekenen

[\[44\]](#)

, vertegenwoordigt niet een rechtsbeginsel

[\[45\]](#)

, althans vormt daar niet de uitdrukking van. Het zijn ‘eerder praktische overwegingen’

[\[46\]](#)

waarop de rechter zich kan beroepen om een procedure efficiënt te laten verlopen. Het gebruik ervan waarden wij positief. Een beroep op de proceseconomie kan weliswaar tot gevolg hebben dat interessante ontvankelijkheidskwesties verweesd achter worden gelaten, maar dat nadeel weegt doorgaans niet op tegen het gewicht dat moet worden toegekend aan effectieve rechtspraak.

5. Tot besluit

De ontvankelijkheid van het beroep incassatie heeft, zo volgt (ook) uit de verschillende aspecten die wij hebben belicht, vele kanten. Het ontvankelijkheidsrecht zal zich ongetwijfeld verder ontwikkelen, al was het maar omdat de Hoge Raad in de nabije toekomst over de bevoegdheid zal kunnen beschikken het beroep incassatie niet-ontvankelijk te verklaren, ‘wanneer de aangevoerde klachten geen behandeling incassatie rechtvaardigen, omdat de partij die het cassatieberoep instelt klaarblijkelijk onvoldoende belang heeft bij het cassatieberoep of omdat de klachten klaarblijkelijk niet tot cassatie kunnen leiden’.

[\[47\]](#)

Ook deinde literatuur ontwikkelde ideeën om rechtsvragen sneller aan de Hoge Raad voor te leggen, bijvoorbeeld door de introductie van een voor cassatie vatbare beschikking

[\[48\]](#)

(of varianten daarop

[\[49\]](#)

), zullen een impuls kunnen geven aan het denken over de ontvankelijkheid van het ‘beroep’ incassatie.

[\[50\]](#)

[\[1\]](#) F.J. Fernhout, ‘De ondraaglijke hardheid van termijnen’, Tijdschrift voor de Procespraktijk 2010/3, p. 81.

[\[2\]](#) HR 21 mei 2010, nr. 08/05036, BNB 2010/258.

- [3] Zie bijvoorbeeld HR 15 oktober 2010, nr. 09/00878, BNB 2011/18 en HR 3 december 2010, nr. 09/04397, NTFR 2010/2833.
- [4] HR 10 september 2010, nr. 09/00923, V-N 2010/46.8.
- [5] Zie daarover o.a. G.J.M. Corstens e.a., *De positie vande Hoge Raad*, Boom Juridische uitgevers, Den Haag 2009.
- [6] M.W.C. Feteris, *Formeel belastingrecht*, tweede druk, Kluwer, Deventer 2007, p. 366.
- [7] G. van der Linde, 'Termijnen voor bezwaar en beroep', in: J. den Boer e.a. (red.), *Verburgbundel. Opstellen over vennootschap en belasting*, Kluwer, Deventer 1994, p. 131 e.v.
- [8] Art 6:24 jo. 6:7 Awb.
- [9] Art. 6:6 Awb.
- [10] Op deze door de Hoge Raad gehanteerde termijn wordt art. 6:11 Awb niet toegepast.
- [11] Art. 6:6 Awb.
- [12] Zie bijvoorbeeld HR 19 december 2003, nr. 38.961, NTFR 2003/2160 en HR 28 januari 2005, nr. 40.045, NTFR 2005/120.
- [13] Art. 28b, lid 3, AWR.
- [14] HR 21 mei 2010, nr. 08/05036, NTFR 2010/1247.
- [15] J.W. van den Berge en Th. Groeneveld, 'Hammerstein' in belastingzaken', in: L.J.A. Pieterse (red.), *Draaicirkels van formeel belastingrecht (Vriendenbundel René Niessen)*, Sdu Uitgevers, Amersfoort 2009, p. 48 (voetnoot 17).
- [16] Zie bijvoorbeeld ook HR 31 januari 1996, nr. 31.047, BNB 1996/201.
- [17] Art. 29e, lid 2, AWR.
- [18] J.M. van der Vegt in haar commentaar in NTFR 2010/1247.
- [19] In dezelfde zin, maar voorzichtiger: J.A.R. van Eijdsen in zijn noot onder HR 21 mei 2010, nr. 08/05036, BNB 2010/258.
- [20] HR 15 oktober 2010, nr. 09/00978, BNB 2011/18, r.o. 3.2.
- [21] Zie vorige voetnoot.
- [22] Zie voetnoot 20.
- [23] HR 3 december 2010, nr. 09/04397, NTFR 2010/2833, r.o. 3.5.2.
- [24] E.B. Pechler, *Belastingprocesrecht*, tweede druk, Kluwer, Deventer 2009, p. 98-99.
- [25] De hoogste civiele rechter vaart overigens sinds kort een andere koers die inhoudt dat het dictum niet-ontvankelijk is gereserveerd voor die gevallen waarin de rechter op processuele gronden aan een behandeling vande zaak ten principale niet toekomt. Zie HR 9 juli 2010, nr. 09/02434, RvdW 2010, 835, r.o. 4.1.2; zie over dit arrest: W.D.H. Asser, 'Deformalisering: doorstoten naar de kern', *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* 2010/4, p. 97 en *Civiele cassatie*, tweede druk, Ars Aequi Libri, Nijmegen 2011, p. 59-60.
- [26] Zie HR 3 december 2010, nr. 09/04397, NTFR 2010/2833, r.o. 3.5.2.
- [27] Zie Kamerstukken II, 1991-1992, 22 495, nr. 3, p. 143.
- [28] Zie HR 3 december 2010, nr. 09/04397, NTFR 2010/2833, r.o. 3.5.3 en r.o. 3.5.4.
- [29] Een lager bedrag in geval van een door belanghebbende ingesteld beroep; een hoger bedrag in geval van een door de staatssecretaris van Financiën ingesteld beroep.
- [30] Als de aanslag door de feitenrechter is vernietigd en het aangevoerde middel niet kan leiden 'tot vernietiging van 's Hof's beslissing tot vernietiging vande aanslag', zoals de Hoge Raad het wat plastisch uitdrukt, wordt het beroep (eveneens) niet ontvankelijk verklaard, omdat het middel belang ontbeert (vgl. HR 17 april 2009, nrs. 42.297 en 42.363, BNB 2010/111, r.o. 4.2).
- [31] HR 19 november 2010, nr. 09/03229, BNB 2011/25.
- [32] Art. 6.27 Wet IB 2001.
- [33] HR 19 november 2010, nr. 09/03229, BNB 2011/25, r.o. 4.
- [34] Zie bijvoorbeeld HR 19 maart 2010, nr. 08/04770, NTFR 2010/784; zie verder het overzicht vande rechtspraak dat wordt gegeven door Ch.J. Langereis, *Fiscale rechtsbescherming*, Kluwer, Deventer 1986, p. 271-272.
- [35] Aldus H.J. Doedens in zijn noot onder HR 14 januari 1953, nr. 11.179, BNB 1953/84.
- [36] HR 19 juni 1991, nr. 27.426, BNB 1991/245, r.o. 4.2.
- [37] HR 20 april 1988, nr. 24.190, BNB 1988/177.
- [38] HR 18 oktober 1995, nr. 30.491, BNB 1995/343, r.o. 3.3.
- [39] HR 15 oktober 2010, nr. 09/00878, BNB 2011/18.

[40] HR 10 september 2010, nr. 09/00923, NTFR 2010/2121.

[41] Zie daarover: L.J.A. Damen, 'Verzuurd bestuursprocesrecht: juridisering en formalisering ten top gedreven', AA 2011, p. 307.

[42] In Duitsland staat de bestuursrechter (wel) toe dat het bestuur een (onverschoonbare) termijnoverschrijding door de vingers ziet, zij het dat 'het bestuur niet naar willekeur de ene keer streng en de andere keer soepel kan zijn', aldus A.T. Marseille, 'Toegang tot de bestuursrechter in Nederland en Duitsland', AA 2011, p. 244.

[43] In HR 17 april 2009, nrs. 42.297 en 42.363, NTFR 2009/1072, betoonde de Hoge Raad zich bijzonder creatief om een beroep, waarin een belangwekkende rechtsvraag aan de orde werd gesteld, waarop het antwoord voor betrekkelijk veel belastingplichtigen van belang was, te kunnen behandelen (zie de onder 3 en 4 van het arrest opgenomen overwegingen, alsmede punt 2 van de noot van R.H. Happé in BNB 2010/111).

[44] A.J. van den Bos, 'Proceseconomie' (Opinie), NTFR 2005/118.

[45] Vgl. M.W.C. Feteris, *Formeel belastingrecht*, tweede druk, Kluwer, Deventer 2007, p. 449.

[46] Zie vorige voetnoot en R.E.C.M. Niessen en C.M. Bergman, *Cassatie in belastingzaken*, vierde druk, Kluwer, Deventer 2006, p. 120.

[47] Art. 80a van het wetsvoorstel 'Wet versterking cassatierechtspraak' (Kamerstukken II, 2010-2011, 32 576, nr. 2, onder meer gepubliceerd in V-N 2011/4.5).

[48] R.H. Happé, 'Rechtspraak op het moment dat het ertoe doet', WFR 2010/6882, p. 1456 e.v. Tevens opgenomen in: A.M. Hol e.a. (red.), *De Hoge Raad in 2025. Contouren van de toekomstige cassatierechtspraak*, Boom Juridische uitgevers, Den Haag 2010, p. 173-178.

[49] Zie bijvoorbeeld de bijdragen van J.L.M. Gribnau en R.E.C.M. Niessen aan de in de vorige voetnoot genoemde bundel.

[50] Het wetsvoorstel *Prejudiciële vragen aan de Hoge Raad* (Kamerstukken II, 2010-2011, 32 612, nr. 2) ziet thans overigens slechts op de mogelijkheid om prejudiciële vragen te stellen aan de civiele kamer van de Hoge Raad.